

Elokuvien linnut

Otto Latva

Vuonna 1989 ilmestyi *Filmihullu* -lehdessä kirjoitus nimeltä ”Ihmeellinen luonto”, jossa käsiteltiin elokuvien eläinkuvauksiin liittyviä kysymyksiä. Tekstistä käy hienosti ilmi, etteivät elokuvat kuvaa vain inhimillistä elämää. Eläimet ovat oleellinen osa elokuvien historiaa, ja niillä on monenlaisia rooleja ihmisten ystävistä kauhuelokuvien hirviöeläimiin. Tuo kirjoitus on itse asiassa yksi varhaisimpia suomenkielisiä julkaisuja, joissa pohditaan ihmisten ja eläinten jaettua menneisyyttä osana elokuva-historiaa. Tekstin takaa löytyy tietenkin Hannu Salmi!

Vaikka Hannu tunnetaan erityisesti lintujen ystävänä, hän ei tekstissään maininnut näitä eläimiä kuvaavista filmeistä kuin vain Hitchcockin elokuvan *The Birds* (1963). On toki ymmärrettävää, ettei Hannu käsitellyt artikkelissa lintuja sisältävien filmien koko kaanonin, sillä siivekkäät ovat vain yksi laji elokuvissa esiintyneiden eläinten joukossa. Linnuilla on ollut myös useita rooleja erilaisissa filmeissä, ja ne ovat esiintyneet elokuvissa läpi elokuvataiteen historian.

Hannun artikkeli jätti kuitenkin mieleeni muutamia kysymyksiä liittyen lintujen ja elokuvien suhteeseen. Jäin pohtimaan, miten lintujen rooli elokuvissa on muuttunut vuosien saatossa. Mitä linnut ovat merkinneet elokuvataiteelle eri aikoina ja millaisia lintunäyttelijöitä elokuvissa on esiintynyt? Näiden kysymysten pohjalta voisi kirjoittaa helposti kirjan. Päätin kuitenkin jo tohtoriopinnoissani omaksuman jäärpäisen tavan mukaan

käsitellä tätä kokonaisuutta muutaman sivun kirjoituksessa. Käyn tässä tekstissä siis läpi lintujen ja elokuvan suhdetta aina 1800-luvun lopulta näihin päiviin saakka. Olen rajannut animoidut linnut sekä luonto- ja dokumenttielokuvien siivekkäät käsittelyn ulkopuolelle, mikä helpottaa merkittävästi pitkän aikavälin tarkastelua.

Varhaiset lintufilmit

Lintuja on filmattu elokuvien syntyajoista 1800-luvun lopulta näihin päiviin saakka. Niiden ensimmäinen elokuvaesiintymisen taltiointi ranskalaisten Lumièren veljesten vuonna 1896 tuottamalle filmille *Pélicans, Jardin zoologique, Londres*. Kyseessä oli aikakautensa elokuvatekniikan mukaisesti mustavalkoinen mykkäfilmi, joka kuului monien 1800-luvun lopulla valmistuneiden elokuvien tapaan ”todellisuutta kuvaavien” *Actualités*-elokuvien genreen. Elokuvassa ei ollut varsinaista juonta, vaan se kuvasi minuutin verran Lontoon eläintarhan pelikaaneja ja niitä ruokkivaa eläintarhanhoitajaa.

Kertovat elokuvat alkoivat yleistyä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, eivätkä linnut jääneet näissä elokuvissa rooleitta. Esimerkiksi belgialaisen kirjailijan Maurice Maeterlinckin näytelmä *L'Oiseau bleu* (1908) tuotettiin sekä brittiläisenä että amerikkalaisena mykkäelokuvana 1910-luvulla ja sen juoni rakentui onnellisuutta symboloivan sinisen linnun ympärille. Elokuvan pääosaa esittävät lapset etsivät heille ilmestyneen keijun pyynnöstä tätä lintua erilaisista taikamaailmoista, kunnes huomasi, että onnenlintu olikin heidän häkkiin teljetty lemmikkilintunsa. Elokuvan opetus oli, että onni saattaa löytyä lähempää kuin luuletkaan. Sinisen linnun tarinaa kertovasta elokuvasta tehtiin useita toisintoja läpi 1900-luvun, joista maineikkaimpia on 12-vuotiaan Shirley Templen tähdittämä vuoden 1940 filmatisointi.

Äänet tulivat osaksi filmejä 1920-luvulla ja värielokuvia alettiin kuvata 1940-luvulta lähtien. Myös linnut saivat yhä

*Elokuvajuliste vuonna 1918 julkaistusta elokuvasta The Blue Bird.
(International Movie Database)*

enemmän rooleja elokuvissa. Lintuja otettiin filmeihin toisinaan siksi, että ne olivat osa käsikirjoitusta kuten edellä mainitussa elokuvassa *The Blue Bird* (1940). Useimmissa filmeissä

Jimmy elokuvassa It's a Wonderful Life. (Kuvakaappaus elokuvasta)

lintuja käytettiin kuitenkin lähinnä tunnelmaa luovina tehos-teina. Papukaijat esimerkiksi lisättiin merimiesten olkapäille merirosvoelokuvaan kuten *Treasure Island* (1934). Olivathan papukaijat olleet osa merirosvoihin yhdistettyä kulttuurista kuvastoa jo kauan.

Papukaijoiden rinnalla toinen merkittävää symbolista arvoa nauttanut elokuvalintu oli korppi, joka kuvattiin lukuisiin elokuviin 1900-luvun alkupuolella. Filmitähdiksi yltäneistä linnuista ensimmäinen oli pitkän näyttelijänuran 1930- ja 1950-lukujen välisenä aikana tehnyt korppi nimeltä Jimmy. Hän näytteli sadoissa aikakauden elokuvissa. Hollywoodin eläinkouluttaja Curly Twiford oli varastanut Jimmyn alun perin pesästä Mojaven aavikolta vuonna 1934 ja opetti sen ymmärtämään sanoja sekä tekemään pieniä temppuja. Klassikkoelokuvat *Wizard of Oz* (1939) ja *It's a Wonderful Life* (1946) ovat ehkä tunnetuimpia filmejä, joissa Jimmy esiintyi.

Kauhua ja hoivaa

Ehkä kaikkein merkittävin muutos lintujen ja elokuvien suhteen tapahtui 1960-luvulla, jolloin linnut alkoivat saada keskeisempiä rooleja osana elokuvien juonta. Lintuja alkoi esiintyä lähes kaikissa elokuvagenreissä ja niihin liitettyjen merkitysten variaatio kasvoi. John Frankenheimerin ohjaama *Birdman of Alcatraz* (1962) oli yksi ensimmäistä 1960-luvun aikana ilmestyneistä menestyselokuvista, joita tähdittivät linnut. Elokuva kertoo muun muassa murhasta tuomitun Joseph Stroudin tarinan. Ollessaan vangittuna Stroud kasvatti lähes 300 pikkulintua ja kirjoitti kaksi tutkielmaa näiden taudeista. Tutkielmat toivat merkittävän lisän lintujen fysiologiseen tutkimukseen. *Birdman of Alcatraz* oli myös ensimmäinen menestyselokuva, johon Hollywoodin eläinkouluttaja Ray Berwick hankki linnut ja harjoitti ne toimimaan käsikirjoituksen mukaisesti. Elokuvassa esiintyneet linnut olivat varpusia ja niillä oli merkittävä rooli monissa elokuvan kohtauksista.

Berwick koulutti lintuja myös Alfred Hitchcockin elokuvaan *The Birds* (1963), joka toi siivekkäät mukaan eläinkauhuelokuvien genreen. Tätä elokuvaa pidetäänkin usein *Jaws* (1975) elokuvan rinnalla eläinkauhun klassikkona. Hitchcockin elokuva iski suoraan länsimaisen kulttuurin perusrakenteisiin esittämällä aiemmin ystävällisiksi ja viattomiksi kuvatut linnut hirviömäisinä olentoina, jotka hyökkäsivät ilman syytä ihmisten kimppuun. Elokuvalla onkin ollut suuri vaikutus lintujen ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen, sillä jotkut ovat alkaneet kokea se takia lintupelkoa.

Hitchcock käytti elokuvassaan sekä mekaanisia ja eläviä lintuja. Berwick ja hänen apulaisensa pyydystivät ja kouluttivat elokuvaa varten tuhansia lintuja kuten variksia, korpeja, lokkeja, varpusia, peippoja ja kyyhkyjä. Erilaisten tarinoiden mukaan lintuja muun muassa ruokittiin vehnän ja viskin sekoituksella, jotta ne saatiin pysymään paikallaan kuvaamista varten. tarinat myös kertovat, että suurin osa linnuista kuten lokit ja korvit päästettiin vapaiksi ja peipot myytiin paikalliseen lemmikki-kauppaan. Ihmisiä puremaan opettujen lokkien uskottiin vil-

liintyvän ajan myötä, mutta Berwick kertoi, että oli kuullut lokkien laskeutuvan ihmisten päähän vielä vuosien jälkeen lähellä elokuvan kuvauspaikkaa.

Hitchcockin elokuvassa esiintyneiden lintujen näyttelijäntyö avasi ovet lintuaiheisille kauhuelokuville. Muutamia tämän genren elokuvia onkin ilmestynyt myöhemmin. Toisin kuin Hitchcockin elokuvassa, tuoreimmissa lintuja käsittelevissä kauhuelokuvissa siivekkäiden aggressiiviselle toiminnalle on annettu selitys. Esimerkiksi *Kaw* (2007) kuvaa ekokriittisellä tavalla, miten hullunlehmäntautiin kuolleita nautoja syöneet korpit infektoituvat ja alkavat tappaa ihmisiä.

Hitchcockin *The Birds* nostetaan esille monissa asiayhteyksissä, kun puhutaan lintujen esiintymisestä elokuvissa, ja on totta, että elokuva on ollut ehkä affektiivisimpia lintuelokuvien joukossa. Kokonaisuudessaan kauhuelokuvien määrä lintufilmien joukossa on kuitenkin pieni. Huomattavasti suurempi määrä lintuelokuvista käsittelee lintujen ja ihmisten välistä suhdetta ystävyuden ja hoivan näkökulmasta.

Bird of Alcatraz -elokuvan jälkeen lintujen hoivaamista ja auttamista käsitteleviä filmejä alkoi ilmestyä yhä useampia. Esimerkiksi elokuvassa *Mr. Forbush and the Penguins* (1971) lontoolainen biologi matkustaa Antarktikselle tehdäkseen vaikutuksen naiseen, johon on ihastunut. Mitä kauemmin hän viettää aikaa Etelämantereella, sitä enemmän hän kiintyy etenkin pingviineihin, joiden selviytymistäistoa hän haluaa auttaa omalla panoksellaan. Toinen esimerkki on *Baker's Hawk* (1976), jossa 12-vuotias Billy Baker löytää vahingoittuneen haukan ja vie sen hoidettavaksi syrjäisellä vuoristotilalla asuvalle eläinrakkaalle erakolle.

Hieman tuoreemmat elokuvat, joiden juonen keskiössä on lintujen hoivaaminen, ovat keskittyneet ”villien luontokappaleiden” auttamisen sijaan eettisiin kysymyksiin kyseenalaistamalla ihmisen suhdetta ympäristöön ja eläimiin. Esimerkiksi Disneyn tuottama *The Thanksgiving Promise* (1986) kertoo Travis Tilbystä, joka ystävyystyy kiitospäivän ateriaksi kasvattamaansa hanheen. Hanhen kasvettua aikuiseksi Travis yrittää estää sitä joutumasta ruuaksi. Toinen yleinen teema on estää ihmisiä tu-

Anna Paquin näytteli lapsipääosan elokuvassa Fly Away Home. (Kuva-kaappaus elokuvasta)

hoamasta lintujen asuinsijoja. Esimerkiksi elokuvassa *Hoot* (2006) kaverukset koettavat estää preeriapöllöjen asuinsijan tuhoamista rakennustyömaan tieltä.

Toki perinteinen teema villien lintujen auttamisesta on myös pitänyt pintansa elokuvataiteessa. *Fly Away Home* (1996) on erinomainen esimerkki tällaisesta elokuvasta. Tämä palkittu filmi kertoo miten tytär ja tämän isä kasvattavat orvoksi jääneen hanhilauman, opettavat ne lentämään ja lopulta ohjaavat ne lentokoneen avulla muuttamaan etelään.

Edellä mainituissa hoivaa ja auttamista käsittelevissä filmeissä nousee esille myös ihmisten ja lintujen välinen ystävyys. Se ei kuitenkaan ole kovin vastavuoroista ja jää usein elokuvien ihmiskeskeisyyden varjoon. Vastavuoroista ystävyyttä kuvaavia filmejä tuntuu olevan vähemmän. Yksi varhaisimmista tällaisista lienee Ken Loachin ohjaama *Kes* (1969). Elokuva on surullinen kuvaus 14-vuotiaan Billy Hinesin elämästä yorkshireläisessä kaivoskaupungissa, jossa hän on koulutoverien ja opettajien jatkuvan kiusaamisen kohde. Billy varastaa kirjakaupasta haukankasvatusta käsittelevän oppaan ja onnistuu sen avulla kesyttämään haukan, jonka hän nimeää Kessiksi. Haukasta tulee Billyn ainoa ystävä, joka tuo valoa pojan ankaraan elämään.

Kes on hieno elokuva linnun ja ihmisen ystävyydestä, mutta siitäkin huokuu aikakauden näkemys eläinystävästä inhimillisen kulttuurin ulkopuolisena luontokappaleena. Oikeastaan vasta viime aikoina on ilmestynyt elokuvia, joissa lintu ja ihminen esitetään tasa-arvoisina ystävinä, ilman implisiittisiä ajatuksia luonnon hierarkiasta. Loistava esimerkki tällaisesta on Nicole Bettauerin ohjaama *Duck* (2005). Tässä elokuvassa leskeytynyt, yksinäinen ja rahaton Arthur Pratt ystävyytyy ankanpoikasen kanssa, johon hän törmää matkatessaan päättämään päiviään. Arthur tajuaa ankan perheen myös kuolleen ja päättää jakaa elämänsä tämän kanssa. Heistä tulee elokuvan aikana erottamattomat ystävät, jotka jakavat niin elämän ilot kuin surut.

Hyötyeläimiä, oman tiensä kulkijoita ja symboleita

Lintujen ja ihmisten suhdetta kuvataan 1900-luvun jälkipuoliskon elokuvissa toki myös puhtaasti lintujen hyödyntämisen näkökulmasta. Yksi tällaisista on *Magasiskola* (1970). Filmi kuvaa elämää unkarilaisella farmilla, jossa koulutetaan haukkoja suojelemaan satoa muilta linnuilta. Omalla tapaa lintujen hyödyntämistä ihmiskeskeisiin tavoitteisiin kuvaa myös *The Real Macaw* (1998), jossa hoitokodissa elävän vanhuksen pojanpoika tajuaa isoisänsä papukaijan tietävän vanhan merirosvoaarten kätköpaikan.

Aivan oma 1900-luvun jälkipuoliskolla syntynyt genrensä on ollut eläinten välisestä ystävyydestä tai eläimistä itsestään kertovat elokuvat. Monissa eläinten ystävyyttä käsittelevissä elokuvissa näytteli 1900-luvun lopulla oikeita eläimiä, joiden joukossa oli myös lintuja. Näistä tunnetuimmat filmit ovat australialaisia ja ilmestyneet 1990-luvulla. Suomessa genren tunnetuin elokuva on *Babe* (1995), joka kertoo Babe-nimisen pikkusian vaiheista maatilalla. Elokuvassa Babe ystävyytyy maatilan eläinten kuten Ferdinand nimisen ankan kanssa.

Myös linnuista kertovia elämäkerrallisia elokuvia, joiden pääosaa näyttelee lintu, ilmestyi viimeistään 1970-luvulta läh-

tien. Näistä tunnetuin lienee *Jonathan Livingston Seagull* (1973). Elokvassa kuvattiin oikeita lokkeja ja filmin päälle lisättiin ihmisten äänittämät vuorosanat. Tuoreempi esimerkki on puhuvasta papukaijasta kertova elokuva *Paulie* (1998). Paulie osaa puhua enemmän kuin tavallinen papukaija, mikä johtaa hänet kuitenkin erilaisiin kummelluksiin.

Linnuista itsestään kertovien elokuvien lisäksi *Paulie* kuuluu myös lintukomedioihin, jotka ovat elokuvina yleistyneet viimeisten vuosikymmenten aikana. Lintukomediat ovat nykyään usein animaatioita, mutta joukosta löytyy *Paulien* lisäksi muutama elokuva, joissa näyttelee eläviä lintuja. Esimerkiksi elokuvassa *Mr. Popper's Penguins* (2011) näyttelee pingviinejä, jotka Jim Carreyn näyttämä liikemies perii seikkailijaisältään.

Vaikka elävien lintujen roolit monipuolistuivat elokuvissa 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa, ovat ne kuitenkin toimineet myös vanhaan tapaan symboleina ja tunnelman tehostajina. Korpit ovat tehostaneet elokuvien mystisyyttä ja yliluonnollisuutta esimerkiksi Brandon Leen tähdittämässä filmissä

Elokuva Mr. Popper's Penguins sisältää sekä oikeiden pingviinien että CGI-grafiikalla toteutettujen lintujen näyttelijäsuorituksia. (Kuvakaappaus elokuvasta)

The Crow (1994). Elokuvasa käytettiin lintuina korppeja, vaikka sen nimi tarkoittaa varista. Tämä johtui siitä, että korppeja pidettiin näyttävämpänä. Myös pöllöihin liitetty taianomaisuus on tuonut lisänsä esimerkiksi 2000-luvulla ilmestyneisiin Harry Potter elokuviin, jossa pöllöt toimivat velhojen lemmikkeinä ja viestinviejinä.

Suomalaisessa elokuvassa ei elävillä linnuilla ole ollut niin suurta roolia kuin kansainvälisellä elokuvakentällä. Linnut ovat esiintyneet kuitenkin tunnelmantehostajina ja niihin liitetyt merkitykset tulevat esille monissa suomalaisissa elokuvissa. Esimerkiksi käen kukunta on yksi kantavista teemoista elokuvissa kuten *Täällä Pohjantähden alla* (1968) tai *Pohjanmaa* (1988). Kummassakin on kuvattuna kohtaus, jossa teoksen henkilöhahmot laskevat itselleen onnenvuosia käen kukkumisen kautta.

* * *

Kokonaisuudessaan lintujen rooli elokuvissa on käynyt läpi suunnattoman muutoksen 1800-luvun lopulta näihin päiviin saakka. Tämä muutos ei ilmennä vain elokuvateknologiassa tapahtuneita muutoksia, vaan se heijastaa myös ihmisen muutuneita ympäristösuhteita. Valkokankaalla näkyvät linnut eivät ole enää pelkkiä tehosteita, vaan ne kuvataan myös ajattelevina, toimivina ja tuntevina subjekteina. Vaikka lintujen rooli varhaisessa elokuvassa olikin toimia lähinnä rekvisiittana, ovat lintunäyttelijät antaneet toiminnallaan merkittävän panoksen näidenkin elokuvien eteen. Jotkut linnut ovat jopa näyttelleet useissa filmeissä. Toisin kuin ihmisnäyttelijät, elokuvissa esiintyneet linnut ovat näyttelijäuransa päätyttyä vaipuneet kuitenkin unholaan. Osa on elänyt lemmikkeinä ja osa vapautettu luontoon. Jos siis liikkuu Hollywoodin lähialueilla ja kohtaa linnun, ei voi koskaan tietää törmääkö tavalliseen siivekkääseen vaiko elokuvatahteen tai tämän jälkikasvuun.

Lähteitä

- Batori, Anna. *Space in Romanian and Hungarian Cinema*. Cham: Springer, 2018.
- Burt, Jonathan. *Animals in Film*. London: Reaktion Books, 2004.
- Gregersdotter, Katarina, Johan Höglund, ja Nicklas Hållén, toim. *Animal Horror Cinema: Genre, History and Criticism*. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Nummelin, Juri. *Elokuvan lyhyt historia*. Helsinki: BTJ, 2009.
- Salmi, Hannu. "Ihmeellinen luonto". *Filmihullu* n. 6-7 (1989): 26–28.
- Salmi, Hannu. *Elokuva ja historia*. Helsinki: Painatuskeskus & Suomen elokuva-arkisto, 1993.